

ДРАМАТИЧНІ ПОЕМИ ЙОСИПА СТРУЦЮКА "РОМАН" І "РОМАНОВИЧІ" ТА ВОЛИНСЬКИЙ ТЕКСТ

У статті аналізується жанрова змістовність драматичних поем Й. Струцюка "Роман" і "Романовичі", своєрідного диптиха; ці два окремі твори, пов'язані одне з одним наскрізним історичним сюжетом, представлені як частини єдиного художнього цілого, що є виразником Волинського тексту в епоху кінця XII – початку XIII та першої половини XIII ст.

Драматичні поеми Йосипа Струцюка "Роман" і "Романовичі" як виразники Волинського тексту ще не розглядалися ні критикою, ні літературознавством. Звернення до їхнього аналізу в означеному в заголовку аспекті актуальне тому, що без виявлення смислових функцій жанрових особливостей диптиха неможливо усвідомити у всій повноті ні яскравість зображення в них події минулого, ні визначеність тих типологічних рис Волинського тексту, що притаманні йому протягом багатьох століть. З'ясування ролі жанру у вираженні художньо-ідейних завдань дозволяє розглядати диптих Й. Струцюка в широкому контексті творів, зі сторінок яких постає трагічно-героїчна Волинь – невід'ємна частина всеукраїнської історії. У поетичній формі цей образ створений у вірші Надії Гуменюк "Над замком – Владича вежа...", де замок Люберта в Луцьку постає тим символом минулої боротьби за незалежність, який зобов'язує кожного замислитися над майбутнім українського народу та його держави:

Над замком – **Владича вежа**,
Від *крові* й *вогню* руда.
Під замком зайшла *пожежа*
Круг замку зійшла *орда*.

.....
Століттями ця *облога*,
Тривога ця день при дні,
І ця **кам'яна дорога**
Без витязя на коні.
Лиш мури, зоря й *пожежа*,
Лиш *пісні* сумний акорд.
Й душа – як **Владича вежа**

Супроти *навали орд* (тут і далі виділено мною – Л.О.) [1: 3].

Складна й багатозмістова концептосфера вірша Н. Гуменюк, виходячи за межі часу його написання, органічно пов'язується з концептосферами тих артефактів, що були створені до й після "Владичої вежі...". *Кров, вогонь, пожежа, навали облога, орди* – це водночас концепти війни і боротьби за волю волинської землі; *Владича вежа, кам'яна дорога, пісні* – концепти пам'яті й духовної стійкості. Вираз: *століттями ця облога* – вміщає в собі історичну ретроспекцію. Але це не просто минуле: *облога* на кожному новому етапі історії, маючи свій конкретно-історичний вираз, не залишається тільки в тих далеких часах, вона продовжує позначатися на сьогоденні.

Із позицій гіпертексту, який складається в тезаурусі реципієнта зі всіх різножанрових творів про Волинь, вірш Н. Гуменюк можна поставити в центр літературної частини Волинського тексту й розглядати його як своєрідний енцикліпедичний код, що розгортається, розшифровується все повніше з кожним романом (У. Самчука, Б. Харчука, М. Олійника, М. Малиновської, Й. Струцюка, А. Криштальського та ін.), з кожною повістю, оповіданням, поемою, драмою тощо. Усе це разом складає широку різножанрову панораму. Жанр не є інертним до вираження змісту Волинського тексту й потребує як теоретичного, так й історико-літературного вивчення. Проте *змістова функція жанру й Волинський текст* є великою темою, яка охоплює й драматичні твори Й. Струцюка.

Мета статті полягає в тому, щоб розглянути важливу сторінку Волинського тексту через жанрову специфіку диптиха Й. Струцюка "Роман" і "Романовичі", розкрити змістовність жанрової функції в системі художнього цілого.

Й. Струцюк, створюючи своїми драматичними творами фрагменти Волинського тексту, всією системою художніх способів – в тому числі й жанровою визначеністю – дає своєрідну творчу відповідь на ті нарікання, про які, посилаючись на Галину Журбу, згадує У. Самчук у статті "Про прозу взагалі і прозу зокрема": "Бракує нашим авторам сильних, яскравих, суспільних особистостей, нема облич. Є середня масова людина, хоч історія й сучасність гобзують (насичені – Л.О.) постатями яскравими і великими. Український письменник не зумів чомусь використати цього матеріалу, а як використовує, то якимось богомазом, на ярмарковий пошиб" [2: 30]. Хоч би як там було, але цей докір Г. Журби – та й У. Самчука – ґрунтувався на реальному стані речей: довгий час через суворі ідеологічні обмеження український державний, політичний, громадський діяч, а то й художник, не знаходив місця в красному письменстві. А якщо і ставав об'єктом художнього втілення, то в підмальованому до офіційних вимог вигляді, чи то Б. Хмельницький, чи то І. Мазепа, чи С. Петлюра та ін. Різка критика на

історичний роман П. Загребельного "Я, Богдан" є яскравим доказом цього стану речей. Треба підкреслити, що Й. Струцюк своєю працею частково заповнює цю прогалину, написавши поетичні та драматичні твори з минувшини українського народу – "Смерть Хмельницького", "Свідчимо перед Богом" (про гетьмана Івана Виговського), "Анафема" (про гетьмана Івана Мазепу). Невипадково письменник, ідучи все далі в глибини історії, звертаючи свій погляд на життєдіяльність великого князя Романа Мстиславича та синів його – славетного Данила Галицького та його брата князя Василька, обирає жанр *драматичної поеми*. Цей жанр, що вже за характерними йому ознаками вимагає зображення *драматизму, гостроти конфлікту* та ліро-епічності, своїми властивостями дав змогу Й. Струцюку синтезувати драматизм історичного конфлікту з конфліктами політичними, побутовими, особистісними, розкрити конфлікт між материнськими почуттями до своїх дітей, мріями жінки про сімейне життя та державними її обов'язками, які накладає на неї становище дружини Великого князя та матері князів. Не менш важливо показати й конфлікт у душі князя Романа, від якого державницькі інтереси вимагали *бути мечем і надійним щитом* [3: 63-64]. І хоча Великий князь завжди прагнув цього, душа мріяла про щось інше, про природне родинне життя в злагоді та праці:

РОМАН

Ой верба, верба і рожеві
квіти...

Вернусь з походу, розкину
борті,
ген на горбі висію гречку.
І буде гречка рости-цвісти,
і бджоли будуть густі
довкруг.

А вийду я зі своїми синами –
з малим Данилком,
а ще меншим Васильком...

ТВЕРДЯТА

Так буде, князю. Ось тільки
вельфів
поб'єм в далекій землі
німецькій [3: 67].

Душевний стан князя Романа носить не лише індивідуальний, а й узагальнений характер. Завдяки народній пісні, що лунає в тексті й веде поетико-ліричний мотив: *Під / небом оцим, / під високим, широким, / волинським!* [3: 66] – князівські мирні мрії/думки, по-перше, виражають бажання всього народу, по-друге, постають як кінцева мета воєнних походів. Все це реалізується через смислотворчу структуру жанру драматичної поеми, яка єднає ліричне й епічне начало в органічне ціле. Роль пісні в цьому жанровому варіанті надзвичайно велика, бо саме вона значною мірою виконує синтезуючу функцію.

І, аналізуючи художню ткань цих драматичних поем з урахуванням жанрової специфіки, уже не можна казати, що в них герої зображені *богомазно, на ярмарковий пошиб*. Зі сторінок волинського письменника постають трагічні постаті тих віддалених епох, коли точилася – потім століттями в різний спосіб продовжувалася – жорстока боротьба "за ствердження себе на планеті" [4: 61].

В основу сюжетів творів Й. Струцюка "Роман" і "Романовичі" покладено історичні події на Волині часів князівства Романа Мстиславича (1200 – 1205 рр.) та Данила Галицького (1205 – 1264 рр.), тобто всі основні етапи тієї епохи, що коротко визначені істориком Іваном Крип'якевичем: "Після смерті останнього з Ростиславичів у Галичині, – писав він у 1919 р., – став князем Роман волинський. Таким чином Галичина та Волинь з'єдналися в одну Галицько-Володимирську Державу, яка існувала 1200 – 1340 р. Роман бажав зміцнити княжу владу й вів боротьбу з сильним галицьким боярством. <...> Роман загинув 1205 р. ... під Завихостом (над Сяном). <...> Сини Романа, Данило й Василько при смерті батька були малими дітьми і не могли утриматися на престолі. Галицькі бояре бажали позбутися сильної династії Романовичів і кликали до себе ріжних слабших князів. В Галичині настав час 40-літньої хатньої війни. <...> З цього безладдя скористали сусіди, Польща й Угорщина і вирішили поділити Галичину поміж себе (умова в Спишу 1214 р.). Галицький престол дістався в руки угрів (1214 – 1233); з того часу угорські королі носили титул королів Галичини й Володимирії (Galscsae et Lodomeriae rex). <...> після довгої боротьби Данило зміг вигнати чужинців зі своєї батьківщини, приборкати боярство й сісти на престолі. <...> Свою владу поширив і на Київ та оселив там свого воеводу Дмитра. Але його ширші плани припинили Татаре, котрі після здобуття Києва 1249 р. знищили Волинь та Галичину. Данило був примушений їхати з поклоном до татарського хана, але не хотів визнати влади татар, а почав зараз готуватися до боротьби з ними" (збережено орфографію оригіналу) [5: 39-40]. Сюжетна канва перебігу подій, що визначають долю народу на цілі століття, складають епічний пласт диптиха. Проте, задовольнитися лише зображенням цих вузлових моментів історії Й. Струцюк не міг: цього було б недостатньо навіть для драми, не говорячи вже про драматичну поему. Як слушно зазначає відомий літературознавець, критик і дослідник драматичного мистецтва Ерік Бентлі (Eric Bentley) в книзі "Життя драми", "сами по себе події ще лишены драматичности (інформативний стиль І. Крип'якевича підтверджує цю думку. – Л.О.). Они обретают драматичность, только будучи увидены глазами зрителя. Увидеть в чем-то драматизм – значит, во-первых, *воспринять элементы конфликта* и, во-вторых, эмоционально откликнуться на эти элементы

конфлікта" [6: 22]. Отже, створення емоційної атмосфери є найголовнішим завданням драматурга, що береться за історичну проблематику. Очевидно, що велика частка у вирішенні цих завдань припадає на жанр, його можливості. Інакше кажучи, сам жанр стає одним із тих головних чинників *оживлення* минувшини, що дозволяє реципієнтові душею сприймати події тих далеких часів як сучасність і водночас, відчуючи їхню ретроспективу, бачити, усвідомлювати основні магістралі подальшого розвитку історії.

Емоційний пласт через специфіку жанру створюється різноманітними шляхами. Один з них – характер взаємодії стилів, що дозволяється в певних жанрових вимірах. У драматичній поемі "Романовичі" жанр здійснює свою емоційно-змістову функцію через зіткнення контрастних стилів та дискурсів – **епічного** і **літописного**: княгиня [Ганна] <...>вчинила раду з [воєводою] Мирославом... – та **розмовного**: Але доволі, літописцю: / про це я відаю не гірше / од тебе... Бо таки прийшлося / іти до Лешка в лядську / землю [3: 83]. Ці стилі природно з'єднуються авторською ремаркою: ГАННА (*читає з книги*) – та коментарем Ганни, який вона робить під час читання, щоб пояснити своїм дітям, про що йдеться: При /цім Данила – тебе сину, / – узяв дядько перед себе [і] / вийшов із города, а Василька. / – тебе, сину, / – узяв піп Юрій... [3: 83].

Важливу роль відіграє введення емоційних спогадів, дискурсу експресивних реакцій на зраду, на розбрат князів. Іноді тому служать самі назви, як-то: "Нечестиві бояри", "Нечестиві судді" ("Ростиславовичі"), безпосередні вирази почуттів: "ДМИТРО: Я вас ненавиджу, бояри... / можливо, більше, ніж орду, / бо ті татари, наче хмари, / прийшли й пішли, а ви..." [3: 133]. Лайки типу *собака*, *зміюка* водночас виражають почуття і створюють негативний портрет бояр-зрадників. Почуття недовіри передається синтаксично: *Батий?... Найкращого коня? І відпустив?...* [3: 121].

Створенню потрібного емоційного настрою сприяє композиція тексту й різноманітна ритмічна його організація, в тому числі віршова – ця проблема потребує спеціального дослідження.

Отже, диптих Й. Струцюка свідчить, що в українському красному письменстві продовжує активізуватися жанр драматичної поеми, що викликано необхідністю пробудити національну самосвідомість народу через емоційне переживання своєї історії, яка носила драматичний характер. Причому синтез його чинників все більш урізноманітнюється залежно від завдання, що ставить перед собою письменник. Якщо, наприклад, Л. Костенко, вважаючи за необхідне в цьому жанрі значно підсилити звучання епічних мотивів, видозмінює структуру драматичної поеми через синтез її з народною думою – "Дума про братів неазовських", – то Й. Струцюк, маючи на меті розкриття долі Волинського краю та його людей, іде шляхом урівноваження в жанровій структурі епічних і ліричних начал та введення в неї прозаїчних моментів життя. Все це говорить про невичерпаність продуктивних можливостей жанру драматичної поеми, чим і скористався вдало волинський драматург у своєму історичному диптиху "Роман" і "Романовичі".

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ І ЛІТЕРАТУРИ

1. Гуменюк Н. Над замком – Владича вежа... // Гуменюк Н. Тайнопис тиші. – Луцьк: Волинська обласна друкарня, 2005. – 178 с.
2. Самчук У. Ідейні мотиви моєї творчості // Улас Самчук. Роздуми про літературу. Зб. літературно-критичних статей / Упоряд. М.Я. Гон. – Рівне, 2005. – С. 49 – 67.
3. Струцюк Й. Роман і Романовичі. – Луцьк: Волинська обласна друкарня, 2002. – 160 с.
4. Самчук У. Про прозу взагалі і прозу зокрема // Улас Самчук. Роздуми про літературу. Зб. літературно-критичних статей / Упоряд. М.Я. Гон. – Рівне, 2005. – С. 28 – 40.
5. Крип'якевич І. Огляд історії України: Посібник. – К.: Вища школа, 1995. – 143 с.
6. Бентли Эрик. Жизнь драмы. – М.: Айрис-пресс, 2004. – 416 с.

Матеріал надійшов до редакції 15.04.2006 р.

Оляндэр Л.К. Драматические поэмы Иосифа Струцюка "Роман" и "Романовичи".

В статье анализируется жанровое содержание драматических поэм И. Струцюка "Роман" и "Романовичи", своеобразного диптиха; эти отдельные произведения, связанные между собой сквозным историческим сюжетом, представлены как части единого художественного целого, которое является выразителем Волинского текста в эпоху конца XII – XIII и первой половины XIII вв.

Olyander L.K. Yosyp Strutsiuk's Dramatic Poems "Roman" and "The Romanovyches" and Volyn Text.

Genre content of Yo. Strutsiuk's poems "Roman" and "The Romanovyches", original diptych, are analysed; these two separate works connected by through historical plot are represented as parts of the literary whole which expresses Volyn text during the end of XII – the beginning of the XIII and the first part of the XIII centuries